

PHILIPP SCHWARTZ VE YÜKSEKÖĞRETİM SİSTEMİNE KATKILARI

Sibel DEMİRCİ*

Öz

Türk yükseköğretim tarihinin en önemli dönüm noktalarından birisi Darülfünun'un İstanbul Üniversitesi'ne dönüştüğü, 1933 reformu olarak literatüre geçen ünlü tenkisattır. Bu dönüşümü sadece eğitim hayatımız açısından değil aynı zamanda siyasal ve kültürel manada önemli tartışmalara sebep olmuştur. Çeşitli veçheleri ile günümüze de tesir eden bu hadisenin dikkat çeken yönlerinden bir tanesini özellikle Hitler'in baskısı ile ülkelerini terk etmek zorunda kalan ve Türkiye'nin de içinde bulunduğu bazı ülkelere sığınan Yahudi kökenli Alman bilim adamları oluşturmaktadır. Hatta 1933 reformu sebepleri ve sonuçları ile bu akademisyenler ile özdeşleştirilmiş, varlıkları reformun övülmesi veya yerilmesi sürecine konu olmuştur. Bu minvalde makalemizin konusunu bahsi geçen mülteci Alman akademisyenlerin Türkiye'ye gelme sürecini koordine eden, ülkemize gelişinden kısa süre sonra dilimizi öğrenerek derslerini Türkçe vermeye başlayan, 1948'te Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olan ve 1952'ye kadar Türkiye'de kalan Ord. Prof. Dr. Philipp Schwartz oluşturmaktadır. Çalışma yapılırken dönemi konu alan anılardan, gazete haberleri ve arşiv belgelerinden faydalanılmıştır. Yükseköğretim sistemimize dair görüşleri ve tıp eğitiminin kurumsallaşmasına katkıları oldukça özgün olan Schwartz yükseköğretim sistemine dair tespitleri ve ülkemize ilgisi ile dikkat çeker. Schwartz'ı ve katkılarını anlamak yükseköğretim reformunun sonuçlarını değerlendirmede perspektif sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Darülfünun, İstanbul Üniversitesi, Üniversite Reformu, Alman Bilim Adamları, Prof. Dr. Philipp Schwartz.

PHILIPP SCHWARTZ AND HIS CONTRIBUTIONS TO HIGHER EDUCATION SYSTEM

Abstract

One of the most important turning points in the history of Turkish higher education is the famous criticism, which was referred in the literature as the 1933 reform, in which Darülfünun was transformed into Istanbul University. This transformation resulted in significant debates not only in our educational, but also political and cultural terms. One of the striking aspects of this event, which is still influencing even the present day with its various aspects, was the settlement of

* Dr., YÖK Başkanlığı, sibel.demirci@yok.gov.tr, <https://orcid.org/0000-0001-6281-1966>.

German scientists of Jewish origin, who had to leave their country mainly due to Hitler's pressure, as refuge in some countries including Turkey. In fact, the causes-and-results of the 1933 reform were identified with these academics, and their existence was employed as a subject of the process for positive or negative evaluation of the reform. In this respect, this study focused on Ord. Prof. Dr. Philipp Schwartz, who coordinated the process of the aforementioned refugee German academics to come to Turkey, started to teach in Turkish having learned our language shortly after his arrival in our country, became a citizen of the Republic of Turkey in 1948 and stayed in Turkey until 1952. Memories, newspaper news and archive documents about the period were used in the study. Schwartz, whose views on our higher education system and contributions to the institutionalization of medical education are unique, stands out with his detections about the higher education system and his interest in our country. Understanding Schwartz and his contributions is considered to provide a different perspective in evaluating the outcomes of the higher education reform.

Keywords: *Darülfünun, Istanbul University, University Reform, German Scientists, Prof. Dr. Philipp Schwartz.*

Giriş

Mustafa Kemal Atatürk askeri ve siyasi zaferin ardından en önemli mücadelenin ilmi ve iktisadi alanda olacağını beyan etmiş ve bu konularda büyük irade göstermiştir. (Sayılı, 1981, s. 36) Cumhuriyetin ilk yıllarında yükseköğretimin yapılandırması bu amaç doğrultusunda ele alınmış, Darülfünunun ıslahı ve yeni Üniversitelerin kurulma süreci başlatılmıştır.¹ Ayrıca yükseköğretim kurumlarının yanında Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş felsefesine uygun olarak tarih ve dil alanlarında araştırmalar yapan özgün kurumlar inşa edildi böylece yükseköğretimin ve bilimin geliştirilmesine yönelik strateji belirlendi.

Özellikle Hükümetin bu süreçte görüşlerine başvurduğu ünlü Alman Hukukçu Hirsch'in ifadesiyle 1923 ve 1932 arasında dokuz yıl boyunca hiçbir konu Türkiye kamuoyunu Darülfünun meselesi kadar meşgul etmemişti.² Darülfünun tenkisi ile başlayan bu ilk dönemde Maarif Vekili Reşit Galip Bey'in başkanlığında, Avni (Başman), Rüştü (Uzel), Kerim (Erim) ve Osman (Horasanlı) Bey'den oluşan bir "Islahat Komitesi" kurulmuş, üniversite

¹ Mustafa Kemal Atatürk 25-26 Ocak 1923'te Manisa'yı ziyaret etmiş ve Alaşehir'de halkla yaptığı bir konuşmada Yunan işgali günlerinden söz ettikten sonra şunları söylemişti; "Arkadaşlar! Bundan sonra pek mühim zaferlere kavuşacağız. Fakat bu zaferler süngü zaferleri değil, iktisat ve ilim ve irfan zaferleri olacaktır. Ordumuzun şimdiye kadar istihsal ettiği muzafferiyetler memleketimizi halâsi hakikiye şevketmiş sayılamaz. Bu zaferler ancak müstakbel zaferimiz için kıymetli bir zemin hazırlamıştır. Muzafferatı Askeriyemizle mağrur olmayalım. Fen, ilim ve iktisat zaferlerine hazırlanalım."

² 20 Ocak 1902'de Almanya'da Yahudi bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelen Hirsch, 1933-1943 yılları arasında İstanbul Üniversitesinde Ticaret Hukuku, Fikri ve Sınai Haklar alanlarında lisans ve doktora öğretiminde bulunmuştur. Hirsch, 1943-1952 yılları arasında Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi (AÜHF) öğretim üyeliği görevindeyken özellikle Türk Ticaret Kanunu, Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu ile Marka ve Patent Kanunu projelerinin hazırlanmasında "kodifikatör" olarak büyük rol oynamıştır. Hirsch'in hukuk eğitimine katkıları için bknz. Bknz. Süleyman Yüksel, Av. Ord. Prof. Dr. Ernst Hirsch (20 Ocak 1902-29 Mart 1985), Hukuk Gündemi Dergisi, 2014/2, s. 31-37. Ernst E. Hirsche, *Anılarım, Kayzer Dönemi, Weimar Cumhuriyeti, Atatürk Ülkesi*, Çeviri Fatma Suphi, TÜBİTAK Yayınları, 8. Basım Temmuz 2000, Ankara, s. 210.

reformu ile ilgili tüm çalışmaları bu komite yürütmüştür. Milli Eğitim Bakanı Reşit Galip tarafından Türk yükseköğretiminin yeniden kurulması için önce durum tespiti ve öneri maksadı ile Cenevre Üniversitesi eski rektörü, İsviçreli pedagoğ Profesör Albert Malche, Türkiye'ye davet edilmiştir.³

1932 yılında ülkemize gelen Malche, geniş bir rapor hazırladı ve mevcut sistemimize dair yükseköğretimin hemen her alanına ilişkin tespit ve önerilerde bulundu.⁴ Albert Malche'in bu ünlü çalışmasının ne kadar önemli veya faydalı olduğu hususu tartışılmakla birlikte Türkiye'ye gelişi aslında hazırladığı rapordan daha önemli başka bir sürece yol açmış, birçok yabancı akademisyenin de Türkiye'ye gelmesine önayak olmuştur.⁵ Türkiye'deki

³ 22 Şubat 1876 tarihinde İsviçre'nin Cenevre şehrinde doğdu. Ana dili Fransızca olan bir Musevidir. Cenevre Üniversitesi Edebiyat Fakültesini bitirdikten sonra 1910'da asistan doktor olarak akademik kariyerine başladı. 1912'de aynı üniversitenin Pedagoji Kürsüsünde profesör olarak devam etti. Bu yıllarda ilkökul müdürlüğü de yaptı. 1918-1920 arasında senato sekreterliğinde çalıştı. 1927'de ise senato üyeliğine ulaştı. Cenevre'yi temsilde çok başarılı bulunan Malche, 1930'da senato başkanlığına seçildi. Albert Malche, 1931'de Türk yükseköğretiminin yeniden düzenlenmesi amacıyla incelemelerde bulunması için Türkiye'ye davet edildi. O sıralarda Cenevre Üniversitesinde Pedagoji profesörü ve aynı zamanda Cenevre şehir konseyi üyesiydi. Davet sürecinde, Reşit Galip'in tıp fakültesinden hocası Akil Muhtar'ın etkisinin olduğu söylenir. Akil Muhtar, İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne girerek 1896'da İsviçre'ye kaçmış, tahsiline Cenevre Üniversitesi'nde devam ederek, tıp alanında doçent olmuştur. Muhtar ile bu süreçte tanıştığı düşünülen Malche, Mustafa Şekip Tunç ve İbrahim Alaattin Gövsa'nın da hocasıdır. Malche 1932 başlarında Türkiye'ye geldi. Türkiye hakkında daha önce geniş bir malumatı olmamasına karşın, ön yargılarından uzak biçimdeki davranışları ve Türk yöneticilerle kurduğu iyi iletişim neticesinde bir değerlendirme süreci gerçekleştirmeye çalıştı. Resmî olarak 18.02.1932 tarihinde başladığı incelemesi sürecinde, Darülfünuna bağlı bütün yapıları, (fakülte, klinik, seminer salonları, kütüphaneler vs.), İstanbul'daki diğer yüksekokulları, bazı hastaneleri ve belli başlı liseleri inceledi. Darülfünunun hocaları, öğrencileri ve memurlarıyla bir dizi görüşmeler yaptı. 29.05.1932'de tamamladığı raporu, araştırma yöntemini açıkladığı giriş kısmı ve iki ana bölümden oluştu. Raporun ilk bölümünde, Darülfünunun hukuki durumu, bütçesi, öğretim kadrosu, müderrislerin tayini, tedrisat, yabancı dil yeterlilikleri, öğrenci hayatı, binalar, fakülte ve enstitülerin durumunu eleştirel biçimde inceledi. İkinci kısımda ise yapılması gereken reform önerilerine yer verdi. Bknz. Ahmet Şimşek, "Albert Malche (1876-1956)", *Atatürk Ansiklopedisi*, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/albert-malche-1876-1956/>

⁴ Malche, İsviçre'de yaşadığı süreç içinde, özellikle zor durumda kalan Alman akademisyenlerin çalışabilecekleri ülke bulmasına ilişkin yardım ve koordinasyonuna katkısı nedeniyle 1951 ve 1953 yıllarında iki kez Nobel Barış Ödülü'ne aday gösterildi. Bknz. Ahmet Şimşek, *Albert Malche (1876-1956)*, *Atatürk Ansiklopedisi* maddesi, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/albert-malche-1876-1956/>

⁵ Söz konusu kararın yayınlanmasından sonra gerçekleşen işten çıkarılmalar, çağın gelişmelerine uygun olarak öne çıkan ve gelişmekte olan sosyoloji, ekonomi, siyaset bilimi, psikoloji, biyokimya, atom fiziği gibi bilim dallarına Almanya'da ağır bir darbe vurmuştur. Mart 1933'te Leipzig'te yürütülmüş Üniversitelerin Millileştirilmesi Kongresi sonrasında yürürlüğe giren bu karar, üniversiteler için bir dizi yeni uygulama ve kuralı da beraberinde getirmiştir. Dersliklerde "Hitler Selamı" verilmesi, alanların nasyonal sosyalist amblem ve göstergelerle donatılması, üniversitede yürütülecek resmi organizasyonlarda veya Hitler'e sadakati gösteren törenlerde ve yemin törenlerinde siyah veya kahverengi üniforma giyilmesi zorunlulukları bunlardan bazılarıdır. Ayrıca akademisyenlerin, Hitler'in talep ettiği toplanmalara, askeri düzende yapılacak savunma tatbikatlarına veya nasyonal sosyalist meslek birliklerine ve onların toplantılarına katılmaları da zorunlu hale gelmiştir. Arı ırktan olmayanlara yönelik uygulamalar ise sadece akademisyenlerin işten çıkarılmasını değil, yetişmekte olan akademisyenleri ve üniversite öğrencilerini de kapsamaktadır. Yahudilere, Nisan 1933 itibarıyla tıp öğrenimi hakkı, 13 Kasım 1933 itibarıyla tıp doktoru unvanı verilmesi, 12 Nisan 1933 itibarıyla Alman Öğrenci Birliği üyeliği, 19 Aralık 1933'te ise öğretmenlik eğitimi ülkenin tüm üniversitelerinde yasaklanmıştır. 17 Temmuz 1934'te alınan bir kararla devlete, vatandaşlıktan çıkarılan Yahudilerin diplomalarını iptal etme hakkı da tanınmış, 13 Aralık 1934 tarihli "İmparatorluk Doçentlik Yükseltmesi Kanunu" ile, doçentlik unvanı için arı ırk olmak şartı getirilmiştir. Tüm bu uygulamalar sonucunda Almanya Üniversitelerinden 1933/34 döneminde 1684 akademisyen işinden ayrılmak zorunda kalmıştır. 1938 yılına gelindiğinde Almanya'nın toplam akademisyen sayısının %39'u, yayınlanmış bu karar ve kanunlar kapsamında tasfiye edilmiştir. Ayrıntılar için bknz. Melda Keser,

yükseköğretimin kuruluş çalışmaları ile Almanya’da Hitler rejimince akademisyenlerin sınır dışı edilmesi süreci eş zamanlı olarak yaşandı ve bu zorunlu sürgün Türk yükseköğretim sistemine önemli katkı sağladı. (Keser, 2020; 75)

Makalenin konusunu bu akademisyenlerden birisi olan, misyonu ve faaliyetleri ile belki de Malche’den bile tesirli olan, 1948’de Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığına geçen, derslerini Türkçe olarak veren, Ülkemize olan sevgisi ve yükseköğretim sistemimize dair gerçekçi tespitleri ile öne çıkan patoloji alanında ihtisaslı Ord. Prof. Dr. Philipp Schwartz (1894-1977) ve onun Üniversitelerimize ve ilim adamlarımıza dair özgün önerileri oluşturmaktadır.

Çalışma esnasında; Almanya’dan Türkiye’ye göç eden bu ilginç yaşamlar hakkında özellikle muhacir akademisyenlerin anılardan ve literatürde yer alan önemli çalışmalardan faydalanılmıştır. Bunlar; Prof. Neumark’ın “Boğaziçine Sığınanlar” Prof. Nissen’in “Aydınlık Sayfalar-Karanlık Sayfalar: Bir Cerrahın Anıları”, Prof. Ernst Hirsch’in “Anılarım” Prof. Philipp Schwartz’ın “Kader Birliği”, Arnold Reisman’ın “Nazizmden Kaçanlar ve Atatürk’ün Vizyonu” başlıklı anı kitapları önemli kaynaklardır. Yine dönemin gazete haberlerinin yanında Prof. Dr. Horst Widman’ın “Atatürk ve Üniversite Reformu” adlı kitaba dönüştürülen doktora tezi tafsilatlı bir çalışma olup Prof. Dr. Klaus- Devtlev Grothusen’in 1981’de Alman Kültür Merkezi’nde verdiği “1933 Yılından Sonra Alman Bilim Adamlarının Türkiye’ye Göçü: Kemal Atatürk Döneminde Alman-Türk İlişkileri” başlıklı konferansın Belleten Dergisi’nde yayınlanmış hali konuya dair önemli kaynaklardır.

1. PHILIPP SCHWARTZ VE TÜRKİYE’DEKİ FAALİYETLERİ

1.1. 1933 Reformu- Darülfünundan İstanbul Üniversitesine Geçiş

Cumhuriyetin kurulduğu tarihte mevcutta tek yükseköğretim kurumu 1845 yılında kurulan Darülfünundur. 1 Ekim 1919 Nizamnamesi ile “ilmi muhtariyet” kazanan Darülfünun Cumhuriyetin ilk yıllarında yükseköğretime ilişkin tartışmaların ve reform çabalarının da odağındadır. Darülfünunun “*islah ve tensik edilerek*” yeniden yapılandırılması maarifteki en önemli sorunların başındadır. Bu süreç basit bir reform çabası olmayıp Malche’in tabiri ile Türkiye’nin fikri, manevi hatta içtimai istikbali meselesidir.⁶

3 Mart 1924’te Tevhid-i Tedrisat Kanunun da yer alan “*Türkiye dâhilindeki bütün müessesat-ı ilmiye ve tedrisiye Maarif Vekaletine merbuttur*” hükmü ile

Philipp Schwartz: Türkiye’ye ve Alman Göçmenlere Katkıları, *Ankara Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl:2020, Cilt:3, Sayı:5, S. 75-89.

⁶ Prof.Dr. Ernst Hirsch, *Dünya Üniversiteleri ve Türkiye’de Üniversitelerin Gelişimi*, Ankara Üniversitesi Ankara Üniversitesi Yayınları, İkinci Baskı, 1998, Cilt 1, s.294-295. Hirsch’in sözkonusu eserinde Darülfünun başta olmak üzere tüm yükseköğretim tarihimize dair bilgi ve belgelere ayrıntıları ile yer verilmektedir. Prof.Dr. Ernst E. Hirsch, bahsi geçen Alman bilim adamlarından olup Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesinde uzun yıllar ders vermiştir.

tüm eğitim kurumları bütçeleri ile birlikte Maarif Vekaletine bağlanmıştı.⁷ Darülfunun da bu öğretim kurumları arasındaydı.⁸ 1924 yılında İstanbul'un en simge binalarından biri olan eski Harbiye Nezareti binası, Darülfünuna verilmiş, 1924'te 493 sayılı kanunla, Darülfünün bütçesi Maarif Vekâleti bütçesinden ayrılarak "katma bütçeli" ve "tüzel kişilikli" hale getirilmiştir.⁹

Ancak tüm bu iyileştirmeler yeterli olmamış, Tekeli'nin tespiti ile Darülfünün hem içinden hem de dışından eleştirilmeye devam etmişti (Tekeli, 2019, s. 286). İçeriden yapılan eleştiriler üniversitenin eğitim ve araştırma performansı üzerinde dururken dışarıdan yapılan eleştiriler Darülfünün inkılapçılığı üzerinde duruyordu.¹⁰

Malche 1932 yılı başları hazırlamaya başladığı raporunu 1 Haziran 1932 de Türk Hükümeti'ne sunmuştu. Bu rapor kısa sürede hazırlanmasına rağmen oldukça ayrıntılı bir değerlendirmeyi içermekteydi. Prof. Malche

⁷ 23 Nisan 1920'de TBMM'nin açılmasını müteakip, 2 Mayıs 1920 ve 3 sayılı Kanun'la kurulan ve on bir vekâletten oluşan İcra Vekilleri Heyeti'nde (Bakanlar Kurulu) Maarif Vekâleti de bulunmaktaydı. 1923 yılında İstanbul'da bulunan Maarif Nezareti kaldırılmış, Ankara'da bulunan Maarif Vekâleti teşkilatının İlk Tedrisat Müdürlüğü, Orta Tedrisat Müdürlüğü, Hars (Kültür) Müdürlüğü, Sicil ve İstatistik Müdürlüğü birimlerine Müsteşarlık, Yüksek Öğretim Dairesi, Teftiş Heyeti, Telif ve Tercüme Dairesi, Özel Kalem ve Evrak Dairesi birimleri eklenmiştir. Taşra teşkilatı da Maarif Müdürlükleri ve Maarif Memurlukları olarak düzenlenmiştir. Milli Eğitim Bakanlığı, Cumhuriyetimizin kuruluşundan bugüne kadar aşağıda belirtilen isimler altında çalışmalarını sürdürmüştür.

1923-1935 yılları arasında "Maarif Vekâleti"

1935-1941 yılları arasında "Kültür Bakanlığı"

1941-1946 yılları arasında "Maarif Vekillliği"

1946-1950 yılları arasında "Millî Eğitim Bakanlığı"

1950-1960 yılları arasında "Maarif Vekâleti"

1960-1983 yılları arasında "Millî Eğitim Bakanlığı"

1983-1989 yılları arasında "Millî Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı"

1989 yılından günümüze kadar da "Millî Eğitim Bakanlığı" adıyla çalışmalarını sürdürmektedir.

Bknz. <http://www.meb.gov.tr/milli-egitim-bakanliginin-kisa-tarihcesi/duyuru/8852>

⁸ Dârülfünun'un açılması için ilk çalışmalar 1846 yılında başlamış, 1863, 1870 ve 1874'te bazı teşebbüsler olmuşsa da bu müessese Dârülfünun-ı Şâhâne ismiyle II. Abdülhamit'in saltanatında 30 Ağustos 1900'de kurulmuştur. Dârülfünun'un bünyesinde İlahiyat Şubesi (fakültesi) de yer almaktaydı. 1914 yılında İstanbul'daki bütün medreselerin, "Dârü'l-Hilâfeti'l-Âliyye Medreseleri" adı altında toplanması üzerine Dârülfünun İlahiyat Şubesi de Âlî kısmı olarak buraya devredilmiştir. 3 Mart 1924 tarihinde çıkarılan 430 sayılı Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile medreselerin Maarif vekaletine bağlanması sonucu Medreselerin Âlî Kısmı İstanbul Dârülfünununu bünyesinde açılan İlahiyat Fakültesi'ne devredilmişti. Bu fakültede tefsir, hadis, fıkıh gibi temel dini derslerin yanında, Arap edebiyatı, felsefe-kelam, ahlak-içtimaiyat, İslam tarihi, dinler tarihi gibi dersler de okutulmaktaydı. Ayrıca Arapça, Farsça, Fransızca da okutulan dersler arasındaydı. Darülfunun ve bağlı fakülteler 31 Temmuz 1933 tarihinde kapatılmıştır. Böylece Darülfünün bünyesinde yer alan İlahiyat Fakültesi de kapanmış oldu. 1933 tarihinde Dârülfünun'dan Üniversiteye geçilince İlahiyat Fakültesi de İslam Tetkikleri Enstitüsü'ne dönüştürüldü. 1992 yılında ise İstanbul Üniversitesi çatısında İlahiyat Fakültesi yeniden kuruldu. 1996 yılından beri öğrenci almakta ve eğitim-öğretime devam eden İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, lisans eğitimi yanında, yüksek lisans ve doktora eğitimini de sürdürmektedir.

Ayrıntılar için bknz. <https://ilahiyat.istanbul.edu.tr/tr/content/fakultemiz/tarihce>

⁹ İlhan Tekeli, "Tarihsel Bağlamı İçinde Türkiye'de Yükseköğretimin ve YÖK'ün Tarihi", Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2010, Ekim 2010, s.163-164.

¹⁰ Tekeli'nin bu tespiti önemlidir zira Darülfünün reformunu anlatan çalışmaların birçoğu konuyu sadece siyasi bir bakış açısı ile değerlendirir. Halbuki Darülfünün' un ıslahı meselesi sadece Cumhuriyet dönemi projesi değil bizzat Osmanlı devleti zamanında başlatılmış bir süreçtir. Tekeli'ye göre yirminci yüzyılın başında dünyada ideal olan üniversite modeli Alman von Humboldt araştırma/eğitim üniversitesiydi. Osmanlılar 1915 Darülfünün reformu ile bu modele ulaşmak istemişler ama başarılı olamamışlardı. Cumhuriyet sonrasında da görelî özerk yapıya kavuşan kurum beklenen gelişmeyi gösteremiyordu. Elbette siyasetin de bu süreçte aldığı birtakım kararların varlığı da göz ardı edilmemelidir.

raporu hazırlamadan önce siyasi yöneticiler, Darülfünun hocaları ve öğrencileri ile görüşmüş dersleri izlemiş, öğrenciler hakkında yazılı bir anket yaptırarak onların sosyal yaşantıları hakkında bilgi sahibi olmuştu. Üç bölümden oluşan raporun birinci bölümünde raporun içeriğinden bahsedilmektedir İkinci bölümde Darülfünun'un var olan yapısı incelenmiştir. Üçüncü bölüm ise yapılması gereken ıslahat önerilerini içermekteydi.

Malche Fransızca olarak hazırladığı raporunda; Darülfünun'da derslerin sadece belli saatlerde yapıldığını, akademik çalışmaların azlığını, öğrencilerin savaş kuşağına mensup olduklarını dolayısıyla lise eğitim seviyelerinin birbirinden farklı olduğunu, yabancı dildeki yayınları takip etmek için gerekli lisan bilgisine sahip olmadıklarını belirtmiştir. Aynı raporda Darülfünunda müderris, muallim, müderris muavini ve asistan olmak üzere toplam 240 akademik, 355 memurun bulunduğu belirtilerek bu sayının fazlalığı ve profesörlerin az maaş almaları, bilimsel iş birliği yerine çekişmenin varlığı eleştirmektedir. (Cumhuriyet, 1933) Rapor Darülfünun hakkında binalarından, yönetimine kadar birçok yönden tespate yer vermektedir. (Kocatürk, 1984, s. 3-84)

Malche raporunda İstanbul Darülfünununun Türk İnkılabına yaraşır bir dinamizmden mahrum olduğunu, kendisini şuurlu bir şekilde belli bir noktaya sevk edecek ilmi ve fikri bir hıza sahip olmadığını da kaydetmiş, Üniversite adı verilen fikri ve ilmi kuruluşla hayat arasında sıkı bir bağ bulunduğunu bu sebeple üniversitede nazariyecilik sistemiyle mücadele edilmesi gerektiğini de savunmuştu. Malche'in raporu bir yandan hükümet tarafından tetkik edilirken bir yandan da Mustafa Kemal tarafından titizlikle incelendi. Atatürk tarafından raporun önemli görülen hususlarının altı çizilmiş ve üzerine bazı notlar alınmıştır. (Kocatürk, 1984, s. 5)

Aslında Mustafa Kemal'in ilgisi Darülfünun reformu üzerinde değildir. O "Türkiye'de nasıl bir kültür planı yapılmalıdır" sorusuna yanıt aramaktadır. Bu zihnindeki ulus inşası sorunundan kaynaklanmaktadır. Tekeli'nin yorumu ile Mustafa Kemal Malche raporunda istediğini bulamamıştır ama reform uygulanacaktır. Hükümet Malche ile uzlaşarak, bir reform kanunu tasarısı hazırlar. 2252 sayılı İstanbul Üniversitesinin kuruluş kanunu 31 Mayıs 1933'te kabul edilerek yürürlüğe konulur.

Akabinde Malche'dan bir "Islahat Programı" hazırlamasını istenir ve Maarif Vekaleti'nin onayından geçen bu programın uygulanmasında müşavirlik yapması için de A. Malche ile yeniden mukavele yapılmıştır. Ayrıca, Maarif Vekaleti Müsteşarı Salih Zeki Bey, Talim ve Terbiye Kurulu üyeleri Avni ve Rüştü Beyler, Yüksek Mühendis Mektebi Müdürü Prof. Dr. Kerim Bey ve Ankara Lisesi Müdürü Osman Bey'den oluşan bir "Islahat Komitesi" kurulmuştur. (Widmann, 2000, s. 37)

Üniversite tarihimizin önemli dönüm noktalarından biri, 1933 Üniversite Reformu ve bu reformun bir yönünü oluşturan tasfiye hareketi idi. Özellikle Darülfünunda daha önce müderris olan kişiler yeni yapıda kadro dışı bırakılmış, hoşnutsuzluklar kamuoyunda sıklıkla tartışılmış, özellikle ecnebi memleketlerden gelen yabancı profesörlerin sayısı tepkilere sebep olmuştu.

Yasa gereği 31 Temmuz 1933'te Darülfünun kapatılarak, 1 Ağustos 1933'te İstanbul Üniversitesi kurulduğunda, Komite kararları uyarınca Darülfünunun 156 öğretim üyesinden 87 öğretim üyesi İstanbul Üniversitesi dışında açığa alınmıştı ve bu yüzde 56'lık bir ayıklamaydı. (Tekeli, 2019, s. 287)

Bu tasfiye iki aşamada gerçekleştirilmişti. Birinci tasfiye 1933'te, ikincisi ise 1934'te gerçekleşmişti. Her iki tasfiye hareketi ister istemez bazı isimler için mağduriyet havası yaratmıştı. İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu birinci tasfiye ve Tevfik Sağlam ise ikinci tasfiye hareketinin muhatapları arasındaydılar. 1938 sonrasında İnönü'nün cumhurbaşkanı olmasıyla, sınırlı sayıda da olsa, üniversite reformunun tasfiye mağdurlarının üniversiteye kazandırılması doğrultusunda adımlar atılmıştı. (Güler, 2022, s. 496) Dolayısıyla bu tutum tasfiyelerin siyasi olarak yapıldığına dair iddiaları güçlendiriyordu.¹¹

¹¹ Cafer Güler'in tespiti ile İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu'nun 1933 Üniversite Reformu ile birlikte tasfiye edilen öğretim üyeleri arasında yer almasına yol açan gelişmeler zinciri adı geçen kişinin 1930 yılında kurulan ve kısa ömürlü olan Serbest Cumhuriyet Fırkası adlı muhalefet partisindeki faaliyetleri idi. Baltacıoğlu, Serbest Cumhuriyet Fırkası kurulduktan kısa bir süre sonra bu fırkanın İstanbul il başkanlığını üstlenmişti. 1930 Ekim ayının başlarındaki belediye seçimlerinden sonra Serbest Cumhuriyet Fırkası ile Cumhuriyet Halk Fırkası arasındaki ilişkiler, gerginleşmişti. İşte bu gergin günlerde Baltacıoğlu, Serbest Cumhuriyet Fırkası taraftarı olan Yarın Gazetesi'nde, Atatürk'ün iki fırka arasında tarafsız kalmasını isteyen bir makale kaleme almıştı. Bu makale Atatürk'ün tepkisini çekmiş ve Atatürk'ün isteğiyle Dr. Reşit Galip Bey CHF. Yayın organı Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi'nde çok sert bir cevabi yazı yazmıştı. Serbest Cumhuriyet Fırkası iki fırka arasındaki gerginliğinin giderilememesi üzerine yöneticileri tarafından feshedilmişti. İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu ile Serbest Cumhuriyet Fırkası günlerde yukarıda bahsedilen polemige giren Dr. Reşit Galip Bey, 19 Eylül 1932 tarihinde Maarif Vekâlet'ine getirilmiştir. Kısa bir süre sonra Baltacıoğlu'nun Güzel Sanatlar Akademisi'nde vermiş olduğu "Resim pedagojisi" dersi kaldırılacaktı. Dolayısıyla Maarif Vekâlet'inin bu tasarrufu, gelecek yıl yapılacak olan üniversite reformunun bir parçası olan tasfiye hareketinin içine Baltacıoğlu'nun gireceğinin bir işareti olarak değerlendirilmek mümkündür. Baltacıoğlu'nun II. Meşrutiyet'ten 1933'e kadar yaklaşık 20 yıllık akademik kariyeri esnasında vermiş olduğu eserlerle tasfiye listesine girmesi, bizzat 1933 reformuna kaynak teşkil eden İsviçreli Albert Malche tarafından bile uygun görülmemiştir. Bundan dolayı Baltacıoğlu'nun maruz kaldığı bu muamele Serbest Cumhuriyet Fırkası'ndaki faaliyetleri ile ilişkilendirmek daha makul bir yorum olacaktır. Çünkü Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın ileri gelenlerinden Ağaoglu Ahmet Bey de yapılan tasfiyeden nasibini almıştı. Bknz. Güler, a.g.m. s.501-502

Yine Güler'in çalışmasında yer alan bilgiye göre; Tevfik Sağlam'ın üniversiteden uzaklaştırılma süreci Baltacıoğlu'nunkinden farklıdır. Baltacıoğlu 1933 Üniversite Reformu'nun bir sonucu olarak yeni kurulan İstanbul Üniversitesi'nin yeni akademik kadrosuna alınmayarak tasfiye edilmişti. Tevfik Sağlam ise İstanbul Üniversitesi'nin yeni akademik kadrolarını belirleyecek ıslahat komisyonunun her fakültede oluşturulan tasfiyede görüşlerine başvurulduğu resmi hüviyeti olmayan uzman "ekspert heyeti"nin Tıp Fakültesi'ndeki heyette yer alan üç kişiden biriydi. Yani Sağlam Tıp Fakültesi'nde yapılan tasfiyede görüşü alınan akademisyenlerden biriydi. Tevfik Sağlam'ın Tıp Fakültesi Dekanı sıfatıyla görev yaptığı on ay süresince karşılaştığı iki büyük sorun vardı, bu sorunlardan birincisi Haydar Paşa'daki Tıp Fakültesi'nin Avrupa yakasına taşınmasının getirdiği sorunlardı. İkinci sorun ise Tıp Fakültesi bünyesinde Almanya'dan kaçan bilim adamlarının yüksek sayıda diğer fakülterlere nispetle istihdamıydı ve bu istihdamın ortaya çıkardığı uyum sorunlarıydı. Bu gelişmeler yaşanırken T. Sağlam'ın Tıp Fakültesi'ne Dekan olarak tayin eden Dr. Reşit Galip Milli Eğitim Bakanlığı'ndan ayrılmış yeni Milli Eğitim Bakanı Hikmet Bayur olmuştu. T. Sağlam yeni bakanla uyumlu bir çalışma içine giremeyecekti. Hikmet Bayur bu durum karşısında ve mali açıdan tasarruf kaygılarıyla Tıp Fakültesi'nde üç tane dâhiliye kliniğine yer olmadığı gerekçesiyle T. Sağlam'ın kliniğini kaldırma yoluna gitmiştir. Bunun için kullandığı yöntem 2467 Sayılı ve 29 Mayıs 1934 Tarihli "İstanbul Üniversitesi'nin Muvazene-i Umumiyyeye Alınmasına İlişkin Kanun"du. Bu kanunla yeni İstanbul Üniversitesi'nin nihai kadrosu ortaya çıkmış oluyordu. Tıp Fakültesi'nde artık üç yerine iki dâhiliye polikliniği olacaktı. Bu kliniklerden birisi Almanya'dan gelen Erich Frank'ın yönetimine verilecek, ikinci klinik ise eskiden olduğu gibi Atatürk'ün özel doktorluğunu da yapan Neşet Ömer İrdelp'in

Kadro değişikliğinin diğer bir vechesi ise Üniversitede istihdam edilen yabancı uyruklu kişilerin sayılarının kamuoyunda yarattığı tepkiydi. 1936 yılında yapılan bir saptamaya göre İstanbul Üniversitesinde bulunan 390 öğretim elemanından 90'nı yabancıydı. Üniversitenin toplam 69 kürsüsünden 31'nin başında Türk, 38'inin başında bir yabancı bulunuyordu Beş yıl sonra bu sözleşmeler yenilendiğinde sözleşmelere eleman yetiştirme görevi eklendi. Bu minvalde Türkiye'deki Alman akademisyenlerin varlığı Almanlarda hükümetinde de tepkiye sebep olacaktı. Türkiye'de III.Reich karşıtı bir Alman akademiyasının oluşumu Hitler'i rahatsız etmiş, Türkiye'deki bu öğretim üyelerinin bir kısmı vatandaşlıktan çıkarılmışlardır. (Tekeli, 2019, s. 287)

1.2. Yurtdışındaki Alman Bilim Adamlarına Yardım Cemiyeti

Ord. Prof. Philipp Schwartz, 19.07.1894 yılında Macaristan'ın Werschetz şehrinde Yahudi bir ailede dünyaya geldi. Budapeşte'de tıp öğrenimi gören Schwartz, doktorasını tamamladıktan sonra savaş sonrası gelişen güçlü anti-semitizm nedeniyle Frankfurt Üniversitesi'ne bağlı olarak faaliyet gösteren Macaristan'daki Patoloji Enstitüsü'nde çalışmaya başladı ve 1923'te Patolojik Anatomi Doçentliğini alan Dr. Schwartz 1928 yılında profesörlüğe yükseldi.

Hitlerin 30 Ocak 1933 tarihinde Reich Başbakanı von Hindenburg tarafından Reich Şansölyesi ilan edilmesi ve parlamentonun feshi nasyonal sosyalistlerin iktidarı ele geçirmelerine yol açmış, bu durum özellikle Yahudi ve rejim karşıtı kişiler için sonun başlangıcı olmuştu. (Hirsch, 2017;181) Bu süreçten etkilenen akademisyenler de Almanya'dan ve Avusturya'dan kaçarak organize olmaya başlamışlar, New York'da Emergency Committee, Londra'da Academic Assistance Council gibi kuruluşlar faaliyete geçmiş, kimi bilim adamları ABD'ye göç ederken Avrupa'da kalmayı yeğleyen çoğunluğun ilk durağı ise Almanca lisanı hâkim olduğundan Zürih olmuştur. İsviçre'ye iltica eden, Frankfurt Tıp Fakültesi Patoloji Enstitüsü öğretim üyelerinden Prof. Dr. Philipp Schwartz öncülüğünde, Mart 1933'te, Notgemeinschaft deutscher Wissenschaftler im Ausland- NdWA (Yurtdışındaki Alman Bilim Adamlarına Yardım Cemiyeti) adlı bir cemiyet kuruldu.¹²

Nisan ortalarında *Yeni Zürih* gazetesinde küçük bir haberle *Alman Bilim Adamları İçin Danışma Merkezi*'nin kuruluşu kamuoyuna duyurulmuş, merkezin adı sonrasında *Yurtdışındaki Alman Bilim Adamları Yardımlaşma Derneğine* dönüşmüştü. Amaç rejim sebebiyle Almanya'dan kaçmak zorunda kalan akademisyenlere istihdam sağlamak, yaşam alanı açmaktı. (Hirsch, 2017;198) Bu amaçla kurulan dernek 1945'e gelindiğinde, yaklaşık 2.600 kadar işten atılan Yahudi akademisyenin çeşitli ülkelerde yerleştirilmesine yardımcı oldu (Astrid, Juedische Allgemeine, 2014) .

yönetiminde olacaktı. Diğer yandan bu kanunla diğer fakülteleri de kapsayan çok sınırlı da olsa küçük bir tasfiye yapılmıştı. Bknz. Güler, a.g.m. s.507-508.

¹² Şalom Gazetesi, 9 Ocak 2008 tarihli sayısında yer alan Türkiye'ye gelen çoğu Yahudi Kökenli Alman profesörler ve Albert Einstein başlıklı haberinden alınmıştır.

Mayıs 1933'te Türk Millî Eğitim Bakanlığının talebi üzerine Profesör Malche (Cenevre) tarafından hazırlanan İstanbul Üniversitesi için reorganizasyon ve reform planı uyarınca bir dizi yabancı üniversite öğretim elemanının istihdam edileceği öğrenildi. Türk yetkililerin tek şartı ise gelecek akademisyenlerin kendi aralarında akademik itibarı olan kişiler olmasıydı. Philipp Schwartz'ın anılarında bu süreç şöyle anlatılmıştı (Schwartz, 2003, s. 41-42):

“...Mayıs sonlarına doğru Cenevreli pedagoji profesörü A. Malche'dan Türkiye'de yeni bir Üniversite reformu yapıldığına ve bunun yönetiminin Dr. Malche tarafından yürütüldüğüne dair bir haber aldık. Hemen cevap verdim. Prof. Malche reform için hazırlıkların başladığını ve bizden de bazılarının oluşuma kabul edilebileceğini söyledi. Yardımlaşma Cemiyeti'nin bir temsilcisini Türkiye'ye göndermenin gerekli olup olmadığını sordum. Telgraf ile gelen cevap şöyle diyordu: 'Göndereceğiniz kişiyi bekliyoruz.' Katzenstein bunun için 100 İngiliz Sterlini sağladı. 5 Temmuz'da İstanbul'a vardım. İstasyonda bir süre son yolcu olarak bekledim. Biraz sonra tereddütle bir bey gelip Prof. Schwartz olup olmadığını sordu. Daha sonra da gülerek öğrencilik zamanlarında Göttingen'de sakallı bir matematikçi Prof. Schwartz tanıdığını söyledi¹³... Reform Komisyonu üyesi matematikçi Prof. Kerim birkaç saat içinde yönetimin bulunduğu Ankara'ya yolcu olduğumu bildirdi. Benden mucize bekleniyordu... Kerim sayesinde durumu yavaş yavaş kavramaya başlıyordum. Mükemmel şekilde Fransızca ve Almanca konuşuyordum... Ertesi öğlen Ankara'da beni Prof. Malche ile Eğitim Bakanlığı sekreteri Salih Zeki Bey ve Bakanlık Müdürü Rüştü Bey kabul ettiler. Güzel, kuru ve sıcak bir yaz günüydü. Saat ikide bizi Bakan Dr. Reşit Galip ve yirmi kadar bakanlık çalışanı bekliyordu. Uzun masa reform Komisyonu üyeleri ve ağızımızdan çıkan her sözü not alan bakanlık çalışanları ile dolmuştu... Konuşmalar Fransızca yapılmaktaydı...”

Schwartz'ın anılarına göre Reşit Galip, çeşitli alanlarda profesör isim önerileri almış, son olarak maaş ve anlaşma koşulları tartışılmış ve karara bağlanmıştı. Yedi saat çalışmanın ardından Schwartz Zürih'e telgraf çekmiş ve üç değil tam 30 kişinin istihdam edileceğini duyurmuş ve toplantının ertesi günü görüştüğü Reşit Galip ile yaptığı şu ilginç konuşmayı da aktarmıştı. (Schwartz, 2003:45)

“...Bakan bana ister toplama kampında ister hapiste isterse serbest olsun, görevi kabul eden herkesin devletin bir memuru olarak görüleceği ve Türk Devleti'nin koruması altında olacağını söyledi. Almanlar için bize zorluk çıkarmazlar. Onlarla nasıl başa çıkılacağını biliyoruz...”

Yine Schwartz'ın anılarından anlaşıldığı üzere söz konusu görüşmede başkaca planlardan da bahsedilmeye başlanmış, orta öğretim için de 150-200 kadar yurtdışından gelecek öğretmene ihtiyaç olduğu dile getirilmişti. Schwartz aynı

¹³ Söz konusu matematikçinin Karl Hermann Amandus Schwarz (25 Ocak 1843 – 30 Kasım 1921), olduğu düşünülmektedir. Yine birtakım kaynaklarda makalenin konusu Philippe Schwartz ile aynı dönemde Türkiye'ye gelen ve İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesinde Medeni Hukuk kürsüsünde profesör olarak görev alan Andreas Bertalan Schwarz karıştırılmaktadır.

gün Sağlık Bakanı Refik Saydam ile Ankara'da kurulacak tıp fakültesi ve hastane hakkında da görüşmüştü. (Schwartz, 2003:46)

Görüşmeler tamamlanınca aynı gün Doğu ekspresiyle Zürih'e gitmek için yola çıkan Schwartz, tüm hazırlıklarını tamamladıktan sonra 25 Temmuz 1933 tarihinde yeniden İstanbul'a yola çıktı. Yeniden bira araya geldiği Reşit Galip yabancı öğretim üyelerine ilişkin önerileri kabul ettiğini beyan etti. Schwartz ve Nissen bu esnada Türkiye'de çalışacak yabancı uzmanların imzalayacağı ve son şeklini Prof. Malche'ın vereceği sözleşme taslağını hazırlamaya başladılar. Schwartz'ın taslak sözleşmesinde; üç yıl sonra derslerin Türkçe verilmesinin zorunlu olması, Türkçe ders kitapları yazma, üniversite muhtariyeti, halkı geliştirecek ve bilgilendirecek toplantılara aktif olarak katılma ve hükümetin talep etmesi üzerine hiçbir ücret almadan bilirkişi raporu düzenleme gibi hükümler bulunuyordu. Yine sözleşmede yabancı akademisyenlere 500 ile 1000 TL arası bir ücret ile taşınma ve yolculuk ücreti ile sağlık sigortasının temini öneriliyordu.

Ancak ağustos ayında sürecin mimarı Milli Eğitim Bakanı Reşit Galip ağır bir kaza geçirdi ve 14.08.1932'de görevinden ayrıldı ve yerine vekaleten Sağlık Bakanı Refik Saydam getirildi. Bu değişim süreci kısmen sekteye uğratsa da eski koşullar değişmedi ve Türkiye'de bulunan Nissen ve Malche Zürih'teki Schwartz'a müjdeyi verdiler. Kontrat süreleri ve şartları, maaş çizelgeleri Zürih'e gönderildi. Anlaşmalar Cenevre Büyükelçisi Hüseyin Cemal Bey tarafından parafe edildi. Anlaşmalarını imzalayan profesörler Türkiye'ye doğru harekete geçtiler. Schwartz bu süreci anılarında şöyle aktarmıştı. (Schwartz, 2003:59)

“... Bazı arkadaşlar karar vermeden önce kişisel bir izlenim edinmek için Türkiye'ye gelmek istiyorlardı. Bu durumda Türk Hükümeti cömert bir şekilde seyahatin masrafını üstleniyordu. Yavaş yavaş bugün benim ve arkadaşlarımla üstünde hüküm süren, Türk Halkına bir bağlılık, bir rahatlama ve minnet duygusu şekilleniyordu...”

1933'ten sonra Türkiye'ye gelen Alman göçmenlerin önemini belirtmek için birkaç ismin zikredilmesi oluşturulan akademik kadroyu anlamak bakımından kafidir. Bütün bu isimler Almanya'nın milletlerarası düzeyde takdirle tanınan temsilcileriydiler. İstanbul'a gelenlerden bazıları: Tıp Fakültesine: Fridrich Dessauer, Erich Frank, Josef Igersheimer, Adolf Kantorovvich, Wilhelm Liepmann, Rudolf Nissen, Philipp Schwartz, Max Sgalitzer; Matematik ve Tabii İlimler Fakültesine: Fritz Arndt, F. L. Breusch, Curt Kosswig, E. F. Freudlinch, Alfred Heilbronn, Arthur v. Hippel, Richard v. Mises, Willy Prager; Hukuk ve sonradan bağımsız hale gelen İktisat Fakültesine: Josef Dobretsberger (Avusturya), Ernst Hirsch (daha sonra Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesine geçecektir), Richard Honig, Gerhard Kessler, Fritz Neumark, Wilhelm Röpke, Alexander Rüstow, Andreas Schwarz, Kari Strupp; Yüksek Teknik Okulu Mimari bölümüne: Clemens Holzmeister (Avusturya), Gustav Oelsner, Bruno Taut. Ankara'ya daha az sayıda göçmen gelmiş olmakla beraber aralarında en başta Ernst Reuter olmak

üzere isim yapmış şahsiyetler vardır. Türkiye’de kısa bir süre kalmış olmasına rağmen modern Türk müzik çalışmalarının başlamasında önemli katkısı bulunan ve kendisinden sonra Cari Ebert, Ernst Pratorius ve Eduard Zuckmeyer’in de gelmelerini sağlayan Paul Hindemith, Fritz Baade, Hans Brmcr, Wolfram Eberhard, Albert Eckstein, Otto Gerngross, Emil Gotschlich (Avusturya), Hans Gustav Güterbock, Benno Landsberger, August Laqucur, Alfred Marchionini, Eduard Melchior, Kari Mcııges, Paul Pulewka, Georg Rolıdc, Walter Ruben, Wilhelm Salomon Calvi, Martin Wagner. (Grothusen, 1981;541)

İstanbul Üniversitesi ve diğer kurumlarda çalıştırılacak yabancı profesörlerin seçiminde bir kıstas sözkonusu değildi. Bu konuda bütün yetki Prof.Dr. Schwartz’a bırakılmış ve mülakatlar İsviçre’de Schwartz tarafından yapılmıştı. Ancak Schwartz’ın bu görüşmeleri çalışma koşulları ile sınırlıydı ve zaten sözleşme koşulları da daha önceden Malche ile Schwartz tarafından belirlenmişti. Yardımcılar ise doğrudan doğruya görev kabul eden profesörler tarafından belirlenmişti. Hatta bazı profesörler ile yapılan sözleşmelerde yardımcıların adları da yer almaktaydı. (Dölen, 2010, s. 120-121)

Böylece belli süre sonra sözleşmeleri imzalanan ve yerleri belli olan bu akademisyenler için yaklaşık 1945’in sonuna kadar devam edecek bir huzur dönemi başlayacaktı. Schwartz ise 27.10.1933’te İstanbul’a vardı ve aynı gün İstanbul Üniversitesinde genç bir tarih profesörü olan Yusuf Hikmet Bayur Reşit Galip’in yerine Milli Eğitim Bakanı oldu. Kasımın başında Üniversitenin ilk öğretim yılı başladı. (Wıdman, 2000;97)

Birinci yarı yıl oldukça zor geçti. Prof. Malche’in istifa etmesi ve mülteci öğretim üyelerine karşı oluşturulmaya çalışılan kamuoyu, henüz başlamış reformun başarısız olduğuna dair yaratılmak istenen algı, fiziksel imkansızlıklar, laboratuvar ve araç gereç yokluğu, başlatılan ama durma noktasına gelen inşaatlar, ders planlarının olmayışı, cevap verilemeyen dilekçeler ve ödenmeyen maaşlara bir de Üniversite yönetimine dair mevzuat eksikliği eklenince Schwartz ve arkadaşlarını umutsuzluğa düşürmeye başlamıştı. Ancak bazı çevrelerin ve bizzat Atatürk’ün desteğiyle buhranlı dönem kısa sürede düzelmeye başladı.

Bu akademisyenlerden birisi olan ünlü hukukçu Ernst Hirsche yabancı akademisyenlerin siyasi tartışmaların ortasında kaldıkları bu süreci anılarında şöyle özetlemektedir.

“... Şayet yabancı profesörlere, daha çalışmalarının başlangıcında bilgi verilse ve Darülfünun konusunun on yıldan beri, yani Türkiye Cumhuriyetinin ilânından, halifeliğin kaldırılmasından ve Devletin lâikleştirilmesi olayından bu yana, İslâmî tesirlerin ve bu görüşte olanların, özellikle Darülfünunda öğretim kadrosunda etkili olanların saf dışı edilmesi ya da geriletilmesi konusunun ne denli çetrefil bir konu olduğuna, bir an olsun ışık tutulsaydı, nice yanlış anlama, gerginlik, bunalım ve çekişmeden kaçınılmış olurdu. Çalışmaya başlamamızın üzerinden çok geçmeksizin, gerçi Türk meslektaşlarımız ile yaptığımız konuşmalardan, eski kurumun öğretim / kadrosundan ancak küçük bir bölümünün yeni Üniversiteye alındığını öğrenmiştik ama yalnızca bir

reformla yetinmeyerek eski kurumu radikal bir şekilde kapatmaya ve yepyeni bir üniversite kurmaya yol açan nedenleri, işin özünü bilmiyorduk...” (Hirsche, 2017, s. 211)

Tüm imkansızlıklara rağmen derslere devam edildi ve Schwartz’ın ifadesi ile bu süreçte Mazhar Osman ve Akil Muhtar gibi Türk akademisyenler çok çaba sarf ettiler. Yine Prof. Nissen (Cerrahi), Prof. Liepmann (Kadın doğum), Prof. Igersheimer (Göz hastalıkları) çok önemli ameliyatlar gerçekleştirerek Türk halkı nezdinde Üniversite kurumuna saygınlık kazandırdılar. Bu arada Schwartz Şubat 1934’te önemli bir görüşme yaptı. Atatürk’ün silah arkadaşı Ali Fuat Bey ile irtibat kuran Schwartz böylece Üniversitenin durumu hakkında önemli bir devlet büyüğüne bilgi verme fırsatı bulmuştu ve bu görüşmeden sonra sorunların çözülmesine hız verildi. Ayrıca Ankara’dan hukukçu ve başarılı bir idareci olan Cemil Bilsel İstanbul Üniversitesine Rektör olarak atandı. Cemil Bey sıkıntıların özellikle Tıp Fakültesinden çıktığına karar verdi ve yabancı profesörlerin tutumundan ve ders yönetimlerinin etkinliğinden emin olduktan sonra onların önerilerine uydu. (Widmann, 2000, s. 113)

1.3. Schwartz’ın Türkiye’de Tıp Eğitime Katkıları

Schwartz’ın Türkiye’deki yükseköğretime katkısı sistemin kurumsallaşmasına yöneliktir ve özellikle tıp eğitime katkıları oldukça mühimdir. Yirmi yıla ulaşan hizmet süresinde binlerce öğrenci, pek çok uzman, tümü daha sonra profesörlüğe yükselen yedi doçent yetiştirmiştir. Ülkemizde bulunduğu yıllar içerisinde yurt içi ve yurtdışında yayınlanan makaleleri dışında, 1935 yılından itibaren yayınlamaya başladığı, her biri birkaç kez basılan, “Genel Patoloji”, “İltihap”, “Ur Bilgisine Giriş”, “Selim ve Habis Uurlar”, “Hemoblastozlar”, “Genel Histopatologia”, “Hususi Histopatologia”, “Autopsia Tekniği” başlıklarını taşıyan sekiz kitap yayınlanmıştır. (Namal, 2007; 663) Kitaplarının Türkçe’ye çevrilmesini, Avusturya’dan gelerek onun enstitüsünde görev yapan ve kısa sürede Türkçe’yi çok iyi derecede öğrenen Dr. Rosa Rössler gerçekleştirmişti.¹⁴ Schwartz’ın ülkemizdeki araştırmaları içerisinde tüberküloz önemli bir yer tutmuştur. Bu konuyu geniş bir materyalle incelerken, kürsüde çalışanları aktif olarak araştırma alanında görevlendirmiş, böylece bir öğretim üyesinin öğretim ve eğitim kadar araştırma yapması gerektiğine işaret ederek, araştırmanın nasıl yapılacağını ve ekip çalışmasını öğretmiştir. Yurtiçi ve yurtdışında düzenlenen kongrelere katılımlar, laboratuvar olanaklarının geliştirilmesi, elektron mikroskobu çalışmaları, onunla yerleşik uygulamalar

¹⁴ 1901’de Viyana’da doğan Dr. Rosa Maria Rössler, 1934’te Türkiye’ye diğer Avusturyalılardan daha önce geldi. 1937’den itibaren İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Patolojik Anatomi Enstitüsü’nde Prof. Dr. Philipp Schwartz’ın yanında sürekli olarak çalıştı; on yıl sonra aynı fakültede Prof. Dr. Erich Frank’in İç Hastalıkları Kliniğine geçti. Her iki bölümde de eğitimlere katıldı ve her iki amirinin kitaplarını Almandan Türkçeye çevirdi. Türk Üniversitesi’nin en önemli reform hedeflerinden biri, öğrencilere modern ders kitapları sunmaktır. Rössler, 1954 yılında, yirmi yıldır yalnız yaşadığı Türkiye’de genç yaşta öldü. Bknz. Namal Fatma Arın, a.g.m. s.663-668.

halini almıştır.¹⁵ İstanbul Üniversitesi Senatosu onu 04.01.1973 tarihli kararıyla Şeref Doktoru (Doctor Honoris Causa) unvanı ile 2002 yılında ise Avicenna Madalyası ile onurlandırmıştır.

Yabancı bilim adamlarının Türk bilimine ve hekimliğine en önemli hizmetleri öğrencilere ve birlikte çalıştıkları genç öğretim görevlilerine bilimsel çalışma yöntemlerini tanıtip öğretmek olduğunu söyleyen Koptagel'e göre bu bilim adamlarının hasta muayenelerini ve tanıya varış yöntemlerini izleyen yaptıkları araştırmalara katılan genç hekimler bu yöntemleri benimsemiş ve gelecek kuşaklara öğretmişlerdi. Alman profesörler anılarında Türk öğrencilerinden gördükleri ilgiyi ve hoşnutluğu dile getirmişlerdi. Cumhuriyetin ilk yıllarında halk sağlığı ve sağlık taramalarının gelişmesinde önemli katkıları olan bilim adamlarının özellikle sıtma ile savaş, verem ile mücadele konularında başarılı projeleri bulunmaktadır. Hatta Alman Hocalardan eğitim almış bu tıp hekimlerinin diplomalarındaki doktor unvanları 1960'ların sonuna kadar Almanya'da sorunsuz olarak tanınmıştır. (İlal, 2010, s. 296-299)

Yine mülteci profesörlerinin üniversite reformunun uygulanmasına yardım ettikleri, ders metotlarını düzenledikleri, ders kitapları yazdıkları ve bazılarını çevirdikleri bilinmektedir. Böylelikle kaynak kitap sayısının attığı, öğrencileri konuşmaya, düşünmeye ve araştırma yapmaya teşvik ederek pratik çalışma metotlarını öğrettikleri, ülke çapında bazı araştırmalar yaptıkları, bilimsel dergiler çıkardıkları, üniversitede halka yönelik seminerler ve konferanslar düzenledikleri gibi katkılarının bulunduğu ifade edilmektedir. Alman profesörlerin Türk öğrencilerle iyi ilişkiler kurdukları, binlerce Türk öğrencisinin Alman bilim insanlarından ders almasıyla bilimsel çalışmaların nasıl yapıldığını öğrendikleri açıktır. Birçok mezunların hâlen İstanbul, Ankara ve Atatürk Üniversitelerinde öğretim üyesi olarak görev yapmaları, İstanbul Üniversitesi ile bazı Alman üniversitelerinin belli bölümlerinin kardeş üniversite/ bölüm ilan etmeleri gibi olumlu gelişmeler mülteci profesörlerinin izlerinin devam ettiğinin göstergeleridir. (Widman, 2000;314)

1.4. Schwartz'ın Türkiye'de Yükseköğretimine İlişkin 1952 Raporu

Ord. Prof. Dr. Philipp Schwartz sadece İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesindeki çalışmaları ile değerlendirilemez aynı zamanda yükseköğretim sistemimizle ilgili gözlemleri de bir o kadar kıymetlidir. 1952 yılında

¹⁵ Schwartz'ın yetiştirdiği isimlerden, daha sonra uzun yıllar Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Patoloji Kürsüsü'nü yöneten Prof. Dr. Talia Bali Aykan, Hocası için "O, bize Batı'nın çalışma disipliniyi getiren ilk isimdir ve morfolojik yöntemlere büyük bir başarı ile hâkim bir Morfolog'dur. Bir Pedagog olarak, düşünmeye sevk eden bir sistemi benimsemişti. Öğrencilere sorun içeren konular verir ve onların düşünme yeteneğini geliştirmeye çalışırdı. Eğitimde ağırlığı Mikroskopi'ye vermiş ve Mikroskopi için harikulade bir eğitim sistemi geliştirmişti. Ona göre, en az 100 otopsi yapmayan bir asistan, uzman olamazdı. Onun zamanında her gün ortalama üç otopsi yapılırdı." Namal Fatma Arın, "Ord. Prof. Dr. Philipp Schwartz (1894-1977) 1933 Türk Üniversite Reformu ve Patoloji'ye Katkılarıyla", *Nobel Medcus*, Cilt: 12, Yıl: 2016, Sayı: 2, s. 87-90. Bknz. Keser, Melda, (2020), *Philipp Schwartz: Türkiye'ye ve Alman Göçmenlere Katkıları*, AUSBSD, 3 (5), 75-89.

Ülkemizden ayrılırken, zamanın Cumhurbaşkanı Cell Bayar ile diğr bazı yetkililere sisteme dair kıymetli bir rapor sunmuştur. “*İstanbul niversitesi’nin Bugünkü Durumu ve İstikbali*” başıllı ayrıntılı rapor niversitenin tanımı, misyonu, Darülfunun ıslahının gayeleri ve niversite reformunun başıarsızlığına dair Schwartz’ın görüşlerini içermektedir. Raporda aynı zamanda niversitenin istikbeline dair tedbirler de yer almaktadır. (TÜBA, 2010, s. 474-497)

Ord. Prof. Dr. Philipp Schwartz tarafından Türkçe olarak yazılmış bulunan 53 sayfalık raporun başılangı kısmında niversitenin gayesinden bahsedilmekte ve şöyle denilmektedir: (TÜBA, 2010, s. 431)

“...niversitenin gayesi, bir memleket gençliğinde ilme karşı alaka uyandırmak suretiyle vatandaşlara, hatta bütün insanlığa karşı mes’uliyet duygusunu terbiye etmek ve böylece vicdanı şuurlandırmaktır. Bir memleketin prosperitesi ve muvazenesi için kat’i önemi haiz olan bilgi zihniyeti, yani çıplak hakikatleri aramak ve çekinmeden ifade etmek kabiliyetini sağlayan niversitenin milli hayattaki rolü her türlü takdirin üstündedir...Bir niversitenin seviyesi, bir milletin kendi istikbali için ideal olarak kabul ettiği seviye ile hemyar olmak zaruretindedir. Hatta daha ileriye giderek diyebiliriz ki, niversite, insanlığın en mkemmел şahsiyetlerinin istediği ideal yaşama şartlarını temin etmek için uygun bir teşkilt olmalıdır. O halde “Türkiye fakir bir memlekettir” diye, niversitesini de memleketin umumi seviyesine uydurarak mütevazi ölçüler içinde kalmasını istemek hiç de doğru değildir. Üniversite, memleket ve millet için, hatta insanlık için vazolunan ileri ve yüksek ideallerin gerçekleşmiş bir rneği haline gelmelidir...”

Schwartz’ın raporunda 1933 reformunun amacı ise ř şekli ile yer almaktadır. (TÜBA, 2010, s. 431)

“...1933 senesinde, Türkiye Hkmeti, o zamana kadar mevcut olan Darlfnnun ıslhile yukarda tarif ettiğimiz manda bir niversitenin kurulmasına karar verdi. Bu niversitenin iki mühim gayesi vardı: Biri, tatbiki: yani üniversiteden memleket idaresi için lâzım olan her türlü teknisyenlerin yetişmesi; öteki de ideal, yani eski ve eskimiş olarak kabul edilen entellektüel kültürün yerine, yeni bir şeyin konulması ve kıymetini kaybetmiş, itibardan düşmüş olan dini ve moral ideallerin yerine yeni nasyonal ve human gayelerin vaz’ı idi.

Bu suretle bütün millette hâkim bir birlik duygusu uyandırarak Türk milletini entellektüel ve moral bakımlardan birleştirip kaynaştırmak, Türk milletini dünyanın en ilerlemiş milletleri seviyesine yükseltmek gayesi gdlyordu...”

Bu gayelere ulaşmak için takip olunan usul hakkında ayrı bir başıllık açan Schwartz’a göre;

“...Türkiye’de modern manada İlm bir gelenek mevcut olmadığından yeni teşkilat için Garp memleketlerindeki niversiteler örnek olarak alındı. Garbin meşhur üniversitelerinde mevcut olan kürsüler yeni Türk niversitesinde de kuruldu. Bu tamamen yeni kadroların, gayelerin, usullerin tatbiki için de Garp niversitelerinden büyük mik-tarda profesörlerin daveti kararlaştırıldı. Ve

hakikaten kısa bir zaman içinde, İstanbul Üniversitesine Garp memleketlerinden hemen hemen 50 mühim kürsünün dünyaca tanınmış sahipleri geldiler. Bunlar, kendilerinin yetiştirdikleri kendi hususi çalışma metodlarının bütün teferruatına vakıf yardımcılarını da beraberlerinde getirdiler. Böylelikle İstanbul Üniversitesinde adetâ bir mucize vukûbuldu. O zamana kadar ancak ya Hükümetin yahut da ferdlerin büyük fedakarlıkları neticesinde garp Üniversitelerinde işitilebilen sesler pek kısa bir zaman içinde Türkiye'nin yeni Üniversite-sinde kurulan kürsülerden konuşmağa başladılar. Ve sayısı gitgide büyüyen dinleyicilerin ve öğrencilerin kulağına ve ruhuna o zamana kadar işitilmemiş yepyeni fikirler sokmağa başladılar. Eski Darülfünûnu tanıyan talebeler eski ve yeni arasında mukayeseler yapabiliyorlardı. Fakat birkaç sene sonra eskinin hatırası da hemen hemen kalmadı. Üniversiteye yeni gelen öğrenciler, birkaç sene önce yapılan inkılâp mahiyetindeki yenilikleri artık hayatın normal ifadeleri olarak telakki etmeğe başladılar. Çünkü reformdan üç beş sene sonra, İstanbul Üniversitesinde yüksek seviyede olan yalnız profesörler değil, bu seviyeye alışmış ve artık onu normal olarak kabul etmeğe başlamış bir Türk gençliği de mevcuttu. Ayrıca, Üniversite kadrosunda kalmış olan Türk profesörlerin de gayreti, bilgisi, umumî seviyesi değişmişti. Bunlar da meşhur ecnebî arkadaşlarının örneklerine kendilerini uydurmak zaruretinde kalmışlar, hatta yukarıya doğru yapılan bu tesviye ameliyesinden de büyük bir memnuniyet duymuşlardı...”

Schwartz raporunda; 1933 Darülfünun reformunun başarı ve başarısız taraflarını sıralar ve özellikle başarısızlığın ana sebebi olarak gösterilen “talebelerin yıldan yıla sayısının çoğalması” iddiasına karşı çıkar. Schwartz, mevcut imkânların çok üzerinde olan bu sayının üniversite reformunun hayırlı bir neticesi olduğunu belirtir. Schwartz’a göre başarısızlığın sebepleri büyük miktarda ve çok çeşitlidir. “...Mesela, ecnebî profesörlerin birçoğları reformdan beş sene sonra memleketi terk ettiler. Bu, büyük bir zarar olmuştur. Fakat biz bunu muvaffakiyetsizliğin esas sebebi olarak kabul etmiyoruz. Çünkü eğer daha derin sebepler olmasaydı, aynı seviyede başka profesörler çağrılabilirdi. Reformun muvaffak olmamasının esaslı bir sebebi olarak cihan harbinin araya girmesi de öne sürülmektedir. Halbuki Türkiye devamlı bir tehlike altında bulunmuş olmasına rağmen gençliğin hayatını hemen hemen arızasız geçirmek imkânını bulmuştur. Profesörler gibi Üniversite gençliği de mecburî hizmetten muaf tutuldular. Harbe giren memleketlerin hemen hepsi Türkiye’nin teveccühünü kazanmak için Üniversite reformuna faydalı olabilecek bütün dileklerimizi adeta hibe olarak vermeğe amade idiler. Sebepler arasında Üniversiteye gelen gençlerin liselerde kâfi derecede yetişmemiş olduğu da zikredilir. Hakikaten bu sebep variddir. Ve bu hal, daha aşağıda bahsedeceğimiz gibi hakikî bir zarar teşkil etmektedir. Fakat yine de muvaffakiyetsizliğin esas sebebi bu değildir. Çünkü Üniversiteye gelen gençlikte öğrenmek arzusu gayet kuvvetlidir. Ve yukarda ifade ettiğimiz Üniversite gayelerine intibak etmek zaruretini anlamakla ve bu istikamette harekete hazır bulunmaktadır. Başka bir sebep olarak da Üniversitede çalışan Profesör, Asistan, Teknisyen ve diğer Yardımcı Personelin az maaş aldıkları söylenmektedir. Bu yüzden bütün bu unsurların geçimlerini Üniversite dışında

aramak mecburiyetinde kaldıkları anlaşılır bir hadise olarak kabul edilmektedir. Bu da daha sonra zikredeceğimiz sebepler arasında yer almaktadır. Fakat maaşların azlığına rağmen bilhassa profesörler ve bunların aştırma ve öğretme personeli verilen maaşlarla geçinebilecek durumdadırlar. Üniversite hayatı üzerine tazyik eden diğer daha mühim âmillerin mevcudiyetini örtmek içindir ki, bu maaş unsuru muvaffakiyetsizliğin bir sebebi olarak daima öne sürülmektedir. Bu ve bunlara benzeyen mühim gibi görünen sebepleri muvaffakiyetsizliğe mazeret olarak zikretmek mümkün, hatta çok kolaydır. Fakat bütün bunlar, bizce müteber değildirler. Burada başka bir noktaya temas etmek istiyorum: Bu da Üniversitenin umum Bütçesidir. Bu da birçokları tarafından kifayetsiz olarak gösterilir. Ve her sene Üniversite tarafından bir az daha yükselmesi ve Hükümet tarafından bir az daha indirilmesi için devamlı bir münakaşa yapılır. Bütçe, hakikaten tam manâsile yaşayan ve vazife gören bir Üniversite için azdır. Ve Üniversitenin tekâmülü ile birlikte mantıkî bir şekilde artmalıdır. Fakat Üniversitenin bugünkü şartlarına göre uygundur. Üniversitenin bazı Enstitüleri senenin sekiz ayında parasız kalırsa, veyahut ancak en büyük güçlüklerle günlük hayatları için lâzım gelen asgari tahsisatı bulabiliyorlarsa, bunun sebebi daha ziyade idaresizliktir. Ve yine reformun muvaffak olmamasının en derin sebepleriyle ilgilidir.

Schwartz'a göre muvaffakiyetsizliğin hakiki sebepleri başkadır. 18 sene Türkiye'de yaşayan Schwartz şöyle demektedir.

“...Üniversite reformunun muvaffakiyetsizliğinde iki mühim ve Türkiye tarihi ile izah edilebilen amilin en büyük rol oynadığını sanıyorum. Biri, Türk münevverlerinin birçoğunda derin kökleri olan kifayetsizlik hissidir. İkincisi gerek münevverlerde gerekse halkın birçok unsurlarında Türk milletinin mukadderatlarını idare edenlere karşı mevcut olan itimatsızlıktır...”¹⁶

Önce kifayetsizlik hissini ele alan Schwartz şöyle devam eder. “...Bu ilk görünüşte kolaylıkla tespit edilemez. Hatta Üniversitenin kaderini ele almış şahsiyetlerin bazıları kendilerini çok üstün göstermektedirler. Fakat hakikati biraz araştırırsak, kifayetsizlik hissini hayret edilecek ifadelerle karşılarız. Kaç defa Türk arkadaşlarımdan şu tarzda hitaplara maruz kaldım: “Siz Türkiye’yi tanıımıyorsunuz. Burada hiç birşey yapılamaz...” Bu tip ifadelerin münevverlerin kendilerine ve milletlerine karşı duydukları güvensizliğin çok tipik ifadeleri olduğunu belirten Schwartz bu kadar

¹⁶ Schwartz’ın Türk münevverlerinin birçoğunda derin kökleri olan kifayetsizlik hissini bulduğuna dair tespiti önemlidir. Zira Mustafa Kemal Atatürk Üniversite reformunun hazırlanması esnasında Türkiye’yi istenilen bilim seviyesine yabancı alimlerin çıkarmayacağını kendi münevverimizin buna muktedir olacağını şöyle söylemektedir: “...Bundan şunu çıkarmak ve arkadaşlarımdan dikkat nazarına vaz’etmek isterim; Biz Türkler, bilhassa bu yüksek Türk İnkılâbını yapmış olanlar bilmelidirler ki; bizi lâyik olduğumuz seviyeye çıkarmakta herhangi bir yabancı âlim, dâhi olsa bile muktedir olamayacaktır. Düşüştüğümüz uçurumdan bizi kurtaracak âlemin en yüksek tabakalı sahasına çıkaracak, yine bu uçurumdan çıkıp yükselmesini bilenler olacaktır.”.

ilerlemiş bir kifayetsizlik hissinin çok çeşitli tesirleri ve tecellilerinin görüldüğünü söyler ve devam eder. (Cumhuriyet Gazetesi, 1968, s. 1-5)

“...Ekseriyetle rastlanan sathî bedbinlik, haksız tenkit iptilâsı, hakikatlerin ve hadiselerin yanlış bir zaviyeden takdimi, daima haklı çıkmak hırsı, böbürlenmek, alâyişe düşkünlük, toleranstan mahrumiyet, başkalarını hakir görmek, birbirini çekememek, başkalarının üstünlüğüne tahammül edememek, başkalarına nisbetle daha iyi olmak iddiası, gösterişi kurtarmak arzusu, bütün bu gibi vasıfların neticeleri günlük hayatta bile çok derin tesirler yapmaktadır. Eğer idareciler sınıfı arasında menfi bir istifa cereyan ediyorsa, bunun sebeplerini de bu ruhî âmillerde aramalıdır. Yukarda zikrettiğimiz ikinci sebep, yani itimatsızlık unsuru da bu birinci sebeple çok yakından alakalıdır. Bütün bu sebepler neticesinde münevverlerin çoğu kendi şahsi kaderlerini milletinkinden ayırmakta haklı olduklarını zannetmektedirler. Vatanları için ölmeği göze alanların çoğunda vatan için yaşamak arzusu çok gevşektir. Bundan dolayıdır ki, hayat mücadelesinde hile, kanundan daha büyük bir itibara sahiptir. Kurnazlık, ilim ve sanat bakımından yaratıcı dehadan daha yüksek bir kıymet taşımaktadır. Üniversitede mevcut olan mevkiler, birçoklarınca hayat gayesi değil telakki edilmektedir. Bilakis ancak hariçteki şahsi ve maddi işler için bir temel olarak kullanılmaktadır. Üniversite reformunun başarısızlığındaki esas sebepler bence bunlardır...”

Schwartz’a göre; bilhassa geri kalmış ve manevi buhranlar geçiren bir memlekette, zaman ve emek israfına meydan vermeden terakki etmek imkânları ancak sağlam ve emin bir ilmî rota takib etmek sayesinde temin olunabilir ki bunun da tek kaynağı kuvvetli, yaratıcı Üniversitelerin varlığıdır. *Bu itibarla Üniversite; Türkiye’imiz için milli müdafaa mefhumunun en asil müessesesidir.* Türkiye’deki yükseköğretimin 18 senelik tekâmülünden memnun olmamasının sebebi olarak Schwartz şunu gösterir: Türkiye’nin varlığında ve istikbalinde bütün diğer müesseselerden daha ehemmiyetli tutulması lâzım gelen Üniversitenin kâfi derecede takdir edilmemektedir. Schwartz, Üniversitenin bütün milletlerin hayatında olduğu gibi, Türk milletinin hayatında da çok hayırlı bir rol oynayabileceğine inanır ve ekler: *Eğer Türkiye Üniversiteleri, bu millette mevcut olan kabiliyetlere ve cevherlere kendilerini uydurabilirlerse, sulh ve terakki yolunda en büyük bir kudret kaynağı olacaktır. Aksi takdirde mevcut ihtiyaç dereceleriyle ilmî araştırma ve yetiştirme arasındaki kifayetsizlik ve ahenksizlik devam ederse, yakın veya uzak bir zamanda iç teşebbüslerle beraber binbir türlü muvazene bozukluklarını bekleyebiliriz.* Yine raporda dikkat çeken bir diğer unsur ise “*öğretim üyelerinin tüm işi, öğretim ve araştırma olmalıdır*” şeklindeki meslek etiğine verdiği önemdir.

Schwartz raporunda Üniversitenin geleceğine dair tedbirleri ise özetle şöyle sıralar:

1. Gençliğimizde mevcut olan nefse itimatlarını korumak.
2. Gençlerimizin memleket idare edenlere karşı itimatlarını uyandırıp

sağlamlaştırmak.

Bu gayelerin tahakkuku için Schwartz'ın teklif ettiği müspet tedbirler ise şunlardır:

1. Üniversiteye girmek isteyen gençlerin miktarını hiçbir şekilde tahdide tabi tutmamak.
2. Üniversite hocalarının ve bunlarla tedrisat ve araştırma gayelerinde iş birliği yapanların bütün kuvvetlerini ancak ve yalnızca üniversiteye hasretmelerini temin etmek.
3. 1933 senesinde başlanan Üniversite reformunun aynı ölçüde devam etmesini ve hatta yeniden başlamasını sağlamak.
4. Üniversite muhtariyetinin muhafazası ile beraber hükümet tarafından daimî bir koordinasyon makamı ittihaz etmek.

Schwartz'a göre modern bir millet parti değişikliklerinden müstakil olarak üç esas sütuna dayanarak istikrarını temin eder. Bunlar; millet ve memleketin maddi varlığını müdafaa eden Genel Kurmay Teşkilatı, milletin yaptığı kanunların yani ahlakın hakimiyetini temin eden Yüksek Mahkemeler, milletin ruhunun, hayatının yani tarihi varlığı ile temin olunmuş milli kültürel kıymetlerin muhafazası ve bunların tekamülünü temin eden Üniversitelerdir.

1.5. Scurla Raporu

Schwartz özelinde tüm mülteci Alman bilim adamlarının Türkiye'deki günlerine dair bahsedilmesi gereken önemli bir konu ise bu kişiler hakkında Alman hükümetince yazılan rapordur. Bonn'daki Dışişleri Bakanlığı arşivinde bulunan çok önemli bir belge sayesinde, Reich hükümetinin 1934 yılından itibaren belgedeki ifadesi ile İstanbul Üniversitesindeki "Yahudileşmiş göçmen kliği" ni takip ettirdiği ve hatta haklarında rapor yazdırdığı bilinmektedir. Scurla raporu olarak bilinen bu rapor Alman Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Herbert Scurla tarafından yazılmıştır. (Şen, 2019, s. 12-91) 1939 yılında Türkiye'ye gelerek Maarif Vekili Hasan Ali Yücel ile görüşen Scurla "*Bu bilim adamlarını bize geri veriniz. Size Almanya'nın en parlak beyinlerini gönderelim*" mesajını Türk tarafına iletir. Ancak Türkiye, o an Avrupa'nın ve belki de dünyanın en güçlü devleti durumunda olan Almanya ile ilişkilerinin bozulması pahasına da olsa baskıya boğun eğmez ve profesörler görevlerine devam eder. (Grothusen, 1981, s. 539-540) Scurla'nın dönüşünde Hitler'e tevdi ettiği, Türkiye'nin tutumunu belirten raporu 1987 yılında Alman arşivlerinde bulunur ve Türkiye Araştırmalar Merkezi (Berlin) tarafından kitap haline getirilir.

2. SCHWARTZ'IN TÜRKİYE'DEN AYRILMASI

1939 yılında kendisi ve ailesi için Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığına geçmek için başvuruda bulunan Schwartz'ın 27 Ocak 1949 tarihli gazete haberinde Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olduğu bilgisi yer alır. Schwartz

aynı habere göre daha önce yurtdışında aldığı diplomaların tanınması için Millî Eğitim Bakanlığına başvuru yapmıştır.

27 Aralık 1952 tarihli Cumhuriyet Gazetesinde yer alan haberde ise Prof. Schwartz'ın fakülte ile yapmış olduğu mukavele sona erdiğinden ülkemizden ayrılacağı duyurulmuştur. Haberde Schwartz'ın, yazmış olduğu 12 ciltlik kitabının tabı, neşir ve satış hakkını Talebe Cemiyetine bıraktığı, Tıp Fakültesi Talebe Cemiyeti tarafından 29 Aralık Pazartesi günü Marmara lokalinde hocaları için bir veda tertip etmişlerdi. Yapılan konuşmalarda Profesörün meziyetleri, İstanbul Üniversitesine hizmetleri belirtmiş, kendisine teşekkür edilmişti. Bundan sonra Schwartz söz almış, 1933'te Atatürk'ün yaptığı büyük reformla Türkiye'ye nasıl geldiğini, Tıp Fakültesinin nasıl organize edildiğini anlatmış Türk gençliğinin müstesna zekâ ve kabiliyetini övmüştür. Talebe Cemiyeti tarafından Profesöre Atatürk'ün bir büstü hediye edilmişti.

Schwartz Amerika'ya gitmeden önce 1952'de Frankfurt Üniversitesi'nde iş bulabilmek için uğraşmış ise de çabaları sonuç vermemiş ve bunun üzerine Philipp Schwartz, karısı Vera ve oğlu Andreas ile ABD'ye göç etmiştir. ABD'de Warren State Hospital'de Patolog olarak çalışmıştır. 1957'de tekrar Frankfurt Üniversitesi'ne başvurarak, Üniversiteye dönme isteğini yinelemiştir. Tıp Fakültesi, bu isteği yine reddetmiş ve gerekçe olarak da yaşını ileri sürmüştür. Oysa üniversite altmış yaşını geçmiş pek çok başka profesöre kapılarını açmıştı. Philipp Schwartz'ın bir konferans vermek ya da konuk hoca olarak dahi hiç davet edilmemiş olması, 1982'lerde bile halâ var olan çekincelere işaret eder. Schwartz 1977 yılında hayata gözlerini yummuştur.¹⁷

İstanbul Üniversitesi, 1972'de Philipp Schwartz'a şeref doktoru payesi verdi. Başlangıç safhasında İstanbul Üniversitesi reformunu yöneten ekip arasında yer alan Dr. Schwartz daha sonra Ordinaryüs Profesör unvanı ile Tıp Fakültesi Patolojik Anatomi Enstitüsü Direktörlüğüne getirilmiştir. 1952'ye kadar ondokuz yıl Türkiye'de kalan Prof. Schwartz, anılarda büyük bir Türk dostu ve fazilet sahibi bir bilim adamı olarak yaşamaktadır. (Şen, 2019, s. 12-91)

Sonuç

Malche'in raporu ve 1933 reformu olarak adlandırılan Darülfünundan İstanbul Üniversitesi'ne geçiş tarihimiz ile Türkiye'ye gelen Yahudi Alman akademisyenlerin tesiri meselesi birçok çalışmaya ve tartışmaya konu olmuştur. Hadiselerin cereyan ettiği yıllarda kamuoyuna yansıyan haberler değerlendirildiğinde; Cumhuriyetin hedeflediği nesilleri yetiştirmediği iddia

¹⁷ Philipp Schwartz'ın adıyla, Humboldt Foundation altında bir burs programı mevcuttur. Özellikle ülkelerinden ayrılmak zorunda kalan akademisyenler için verilen burs, Türkiye'den de başvuru kabul etmektedir. Vakıftan burs hakkı kazanan kişilerin seçiminin Schwartz'ın hatırası ve hayat mücadelesine uygun yapılması beklenmektedir. Zira Schwartz'ın Türkiye Cumhuriyeti'ne ve Atatürk'e olan minneti ve sevgisi tüm hayatına tesir etmiş olup Schwartz Cumhuriyetimizin değerlerini benimsemiş, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı bir bilim adamıdır.

edilen Darülfünun kadroları bizzat dönemin Milli Eğitim Bakanı Reşit Galip ve ekibinin iradesiyle tasfiye edilmiş buna mukabil bu tenkisi siyasi bir karar olarak gören ve Darülfünun muallimlerinin ilişkilerinin kesilmesini haksız ve siyasi bulan görüşlerin çatışması döneme damgasını vurmuştur. Buna bağlı olarak Alman kökenli bilim adamlarının Türkiye’deki varlığı da zaman zaman sorgulanmıştır. Ancak bahsi geçen bilim adamlarının yükseköğretim sistemimize katkıları maalesef tartışmaların gölgesinde kalmış, siyaset bilimsel kazanımların önüne geçmiştir. Zira yabancı uyruklu öğretim elemanlarının bu çatışmanın öznesi konumuna getirilmeleri doğru bir yaklaşım olmamakla birlikte Darülfünundan Üniversiteye geçişte yapılan tasfiyelerin neden ve sonuçları başkaca çalışmaların konusu olmalıdır. Zira bu tarz ideolojik yaklaşımların Türk yükseköğretim sistemine katkı sağlamayacağı gibi Üniversite sistemimizin özgün ve zengin yönlerini de göz ardı edilmesine sebep olacaktır.

Özellikle Nazi rejiminden kaçan ve çoğu Almanya’da eğitim almış, alanında önemli bu kişiler Türk yükseköğretimine öğrenci ve araştırmacı yetiştirmede ve Üniversiteye has birtakım teamüllerin yerleştirilmesine katkı sağladılar. Bu kişiler sadece teknik bilgilerini aktarmakla kalmamışlar aynı zamanda yerleştirdikleri akademik kültür, bilimsel disiplin vb. konularda genç Cumhuriyetimizin genç akademisyenlerine önemli faydalar sağlamışlardır. Bu minvalde Ülkemize ve kültürümüze olan sevgisi bilinen, kısa sürede Türkçe öğrenen ve dersleri Türkçe veren, vatandaşlığa geçen, yükseköğretim sistemimize önemli katkılar sağlayan ve on dokuz yıllık birikimini bir rapor şeklinde Türkiye Cumhuriyeti’nin yetkililerine sunan Schwartz’ın katkılarının ehemmiyeti büyüktür. Özellikle Türkiye’deki akademisyenlerde gözlemlediği bedbinlik ve güvensizliği eleştiren Schwartz münevverlerin şahsi menfaatlerinin ötesinde Üniversiteyi milli müdafaa mefhumunun en asil müessesesi olarak görmeleri gereğine işaret eder. Türk yükseköğretim tarihinde Schwartz’ın münevverliği ve Ülkemize olan sevgisi oldukça özgün ve önemli bir örnektir.

Son olarak şu hususa dikkat çekmek icap etmektedir. Schwartz özelinde anlatılmaya çalışılan Alman bilim adamlarının yükseköğretim sistemi üzerindeki kuvvetli tesiri, sistem için zengin katkılar sağlamakla birlikte bu kişilerin yetiştirdiği Türk bilim adamları kendi ekollerini kurabilmişlerdir. Malche’in ünlü raporuna Mustafa Kemal Atatürk’ün aldığı bir milleti ancak o milletin içinden çıkanlar yükseltebilir not bu minvalde kıymetlidir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış Bağımsız

Yazar Katkısı: Sibel Demirci %100

Destek ve Teşekkür Beyanı: Çalışma için destek alınmamıştır.

Etik Onay: Bu makale, insan veya hayvanlar ile ilgili etik onay gerektiren herhangi bir araştırma içermemektedir

Çıkar Çatışması Beyanı: Çalışma kapsamında herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Peer Review: Independent double-blind

Author Contributions: Sibel Demirci %100

Funding and Acknowledgement: No support was received for the study.

Ethics Approval: This study does not contain any human or animal research that requires ethical approval.

Conflict of Interest: The authors declare that they have no conflicts of interest.

Kaynakça

1933'teki reform neden başarısız geçti? (1968, 08 06). Cumhuriyet e-Gazete: <https://egazete.cumhuriyet.com.tr/yayinlar> adresinden alındı

Albert Malche (1876-1956). (2022, 02 05). Atatürk Ansiklopedisi: <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/albert-malche-1876-1956/> adresinden alındı

Astrid, L. (tarih yok).

Astrid, L. (2014). <https://www.juedische-allgemeine.de/kultur/der-vergessene-retter/>.

Astrid, L. (2014, 11 25). *Juedische Allgemeine*. 06 03, 2022 tarihinde <https://www.juedische-allgemeine.de/kultur/der-vergessene-retter/> adresinden alındı

Aytaç, P. D. (Mayıs 1978). Baltacıoğlu'nun Eğitim Sisteminin Ana Gelişimi. *Yeni Adam*(921), 4-8.

Bahadır, O. (2010). *Türkiye'de üniversite anlayışının gelişimi (1861-1961)*. Ankara: TÜBA.

Cumhuriyet. (1933, Mayıs 11). Darülfünun Lahiyası Başvekalete Veriliyor.

Cumhuriyet Gazetesi. (1968, Haziran 8). 1933'teki reform neden başarısız geçti? *Cumhuriyet*, s. 1-8.

Darülfünun lâiyhası başvekâlete veriliyor. (1933, 05 11). *Cumhuriyet Gazetesi*. İstanbul: Cumhuriyet Gazetesi.

Die Frankfurter Goethe-Universität ehrt den jüdischen Pathologen und ehemaligen Professor Philipp Schwartz mit einer Gedenkstele. (2014, 11 25). 06 02, 2022 tarihinde juedische-allgemeine: <https://www.juedische-allgemeine.de/kultur/der-vergessene-retter/> adresinden alındı

Dölen, P. E. (2010). İstanbul Darülfununu'nda ve Üniversitede Yanabıcı Öğretim Elemanları. *Türkiye'de Üniversite Anlayışının Gelişimi (1861-1961)* (s. 89-162). içinde Türkiye Bilimler Akademisi.

Grothusen, K. (1981). 1933 Yılından Sonra Alman Bilim Adamlarının Türkiye'ye Göçü. *Belleken Dergisi*, 537-550.

Güler, C. (2022). İsmet İnönü'nün "Barış Politikası"nın Üniversite Boyutu: İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu Ve Tevfik Sağlam'ın Üniversiteye Geri Dönüşleri. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 41(71), 496-515.

Hirsche, E. (2017). *Anılarım*. Ankara: TÜBİTAK Yayınları.

İlal, G. K. (2010). Türkiye'de Üniversite Reformunda Alman Hekimler ve Sonrası. *Türkiye'de Üniversite Anlayışı'nın Gelişimi (1861-1961)* (s. 288-304). içinde TUBA.

İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Anatomi Enstitüsü Ordinaryüs Profesör Philipp Schwartz'ın Tayini. (1948, 02 12). 02 05, 2022 tarihinde Devlet Arşivleri: <https://www.devletarsivleri.gov.tr/> adresinden alındı

Keser, M. (2020). Philipp Schwartz: Türkiye'ye ve Alman Göçmenlere Katkıları. *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 75-89.

Kobal, Y. (tarih yok). 1933 Üniversite Reformu'nun Atatürk'ün Kültür Politikasındaki Yeri. <http://www.ait.hacettepe.edu.tr/akademik/arsiv/1933.htm> adresinden alındı

Kobal, Y. (2022). 1933 Üniversite Reformu'nun Atatürk'ün Kültür Politikasındaki Yeri.

Kocatürk, P. U. (1984). Atatürk'ün Üniversite reformu İle İlgili Notları. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 1(1), 3-95.

Namal, A. (2009). Ord. Prof. Dr. Philipp Schwartz (1894-1977) 1933 Türk Üniversite Reformu ve Patoloji'ye Katkılarıyla. *Nobel Medicus*, 87-90.

- Neumark, F. (2017). *Boğaziçine sığınanlar*. İstanbul: Kopernik.
- Sayılı, A. (1981). Atatürk, Bilim ve Üniversite. *Belleten Dergisi*, 36-42.
- Schwartz, P. (2003). *Kader birliği 1933 sonrası Türkiye'ye göç eden Alman bilimadamları*. İstanbul: Belge Yayınları.
- Şen, F. (2019). Ayyıldız altında sürgün ve Almanya'ya kök salanlar. İstanbul: Türkiye-Avrupa Eğitim ve Bilimsel Araştırmalar Vakfı Yayınları.
- Şen, F. (2019). *Ayyıldız Altında Sürgün ve Almanya'ya Kök Salanlar*. İstanbul: Türkiye-Avrupa Eğitim ve Bilimsel Araştırmalar Vakfı.
- Tekeli, İ. (2019). Modern Türkiyede Bilim ve Üniversite (1923-2019). A. Şimsek (Dü.) içinde, *Modern Türkiye Tarihi* (s. 284-311). Pegem Akademi.
- TÜBA. (2010). *Türkiye'de Üniversite Anlayışının Gelişimi (1861-1961)*. Ankara: TÜBA Yayınları.
- Üniversite ülkenin örneği haline gelmeli*. (1968, 08 05). 02 05, 2022 tarihinde Cumhuriyet e-Gazete: <https://egazete.cumhuriyet.com.tr/yayinlar> adresinden alındı
- Widmann, H. (2000). *Atatürk ve Üniversite Reformu*. İstanbul: İ.Ü Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Yayınları.
- Yahudi Kökenli Alman Profesörler ve Albert Einstein* . (2008, 01 09). Şalom Gazetesi: <https://www.salom.com.tr/> adresinden alındı

Extended Abstract

One of the most important turning points in the history of Turkish higher education is the famous reduction in-force, which was recorded in the literature as the 1933 reform, in which Darülfünun was transformed into Istanbul University. This transformation caused important debates not only in terms of our education life, but also in political and cultural terms. One of the striking aspects of this event, which has had an impact on the present day with its diverse aspects, was the German scientists of Jewish origin, who had to leave their country, especially due to Hitler's pressure, and took refuge in some countries, including Turkey. In fact, the causes and results of the 1933 reform were identified with these academics, and their existence was the subject of the process of praising or vilifying the reform.

In this study, especially the memories of immigrant academicians and important studies in the literature about these figures who migrated from

Germany to Turkey were used. These included Prof. Neumark's "Asylum in the Bosphorus" Prof. Nissen's "Light Pages - Dark Pages: A Surgeon's Memoirs", Prof. Ernst Hirsch's "My Memories" Prof. Philipp Schwartz's "Unity of Destiny", Arnold Reisman's memoirs titled "Those Who Flee Nazism and Atatürk's Vision". In addition to the newspaper news of the period, Prof. Dr. Horst Widman's doctoral thesis, which was transformed into a book titled "Atatürk and University Reform", the conference titled "Immigration of German Scientists to Turkey After 1933: German-Turkish Relations in the Era of Kemal Atatürk" by Klaus-Devtelev Grothusen at the German Cultural Center in 1981, published in *Belleten Magazine*, are important sources on the subject.

In this respect, this study focused Ord. Prof. Dr. Philipp Schwartz who coordinated the process of the refugee German academics coming to Turkey, started to teach in Turkish by learning our language shortly after his arrival in our country, became a citizen of the Republic of Turkey in 1948 and stayed in Turkey until 1952. Memories, newspaper news and archive documents about the period were used in the study. Schwartz, whose views on our higher education system and contributions to the institutionalization of medical education were quite original, drew attention with his determinations about the higher education system and his interest in our country. Understanding Schwartz and his contributions will provide a perspective in evaluating the outcomes of higher education reform.

The history of our transition from Darülfünun to Istanbul University, which is called the 1933 reform, and the issue of the influence of Jewish German academics who came to Turkey have been the subject of many studies and discussions. The news reflected to the public in the years in these years showed that the staff of the Darülfünun, who was claimed to have not raised the generations targeted by the Republic, was liquidated by the will of the Minister of National Education Reşit Galip and his team. On the other hand, the opposite side who considered this reduce in-force as a political decision and regarded the dismissal of Darülfünun lecturers unfair and political, left its mark on the period. Accordingly, the existence of German-origin scientists in Turkey was occasionally questioned. However, the contributions of the aforementioned scientists to our higher education system were unfortunately overshadowed by the debates and politics. However, it is not an appropriate approach to make foreign lecturers the subject of this conflict, such ideological approaches will not contribute to the Turkish higher education system, and will also cause the original and rich aspects of our university system to be ignored. These important people, especially those who escaped from the Nazi regime and most of whom were educated in Germany, contributed to the training of students and researchers in Turkish higher education and to the establishment of some university-specific practices. These people not only conveyed their technical knowledge, but also they provided important benefits to the young academics of our young Republic on these issues such as the academic culture, scientific discipline they placed.

In this respect, Schwartz's contributions are of great importance, who is known for his love for our country and our culture, learnt Turkish in a short time and conducted lessons in Turkish, became a naturalized citizen, made significant contributions to our higher education system and presented his nineteen years of experience to the authorities of the Republic of Turkey in the form of a report. Schwartz, who especially criticized the unhappiness and insecurity observed in academics of Turkey, pointed out that intellectuals should see the university as the most noble institution of the concept of national defense beyond their personal interests. Schwartz's intellectualism and his love for our country was a very unique and crucial example in the history of Turkish higher education.

Finally, it is necessary to draw attention to the fact that the strong influence of German scientists on the higher education system, which was tried to be explained in the context of Schwartz, provided rich contributions to the system, but the Turkish scientists trained by these people were able to establish their own schools. In Malche's famous report, only those who came out of that nation can elevate a nation that Mustafa Kemal Atatürk received. In this respect, it is valuable.

EK:

T. C.
Millî Eğitim Bakanlığı
Üniversiteler Bîrosu
Sayı: 1048

Ankara 7 / 194

Özet:

K A R A R

22/3/

1- Açık bulunan İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi
Patolojik-Anatomi Enstitüsü Ordinaryüs Profesörlüğüne 4936 sayılı
Üniversiteler kanununun 28 inci maddesi gereğince Fakülte Profesör-
ler Kurulu tarafından seçilmiş, Senatoa uygun görülmüş ve Türkiye
Cumhuriyeti vatandaşlığına geçmiş olan aynı Fakülte Ordinaryüs Pro-
fesörlerinden Dr. Philip Schwartz'ın tayini tensip edilmiştir.

2- Bu kararı Millî Eğitim Bakanı yürütür.

2. Aralık 1948

CUMHURBAŞKANI

İsmet İnönü

Başbakan

Adnan Saygun

Millî Eğitim Bakanı

T. Bayraktar

030 11 1 1202324

Resim: 28 Nisan 1948'te Türkiye Cumhuriyeti uyuğuna geçen Schwartz'ın atanma kararından örnek.